

De koperen grafkistjes van Midwolde: tekst en uitleg

Naar aanleiding van de restauratie en terugplaatsing van acht koperen doorkistjes in de grafkelder van de kerk te Midwolde is het zinvol nog eens de opschriften hiervan aan een onderzoek te onderwerpen. Zij zijn wel door Pathuis gepubliceerd, maar deze is blijkbaar niet in de grafkelder geweest en heeft een oude beschrijving uit 1814 gebruikt¹. Daar de lezing van Pathuis op verschillende plaatsen van de werkelijke teksten op de kistjes afwijkt, worden deze hier gereproduceerd, met daarnaast de tekst volgens het door Pathuis benutte handschrift². Tevens is een tekstschildje dat hij niet vermeldt beschreven. Tenslotte is van alle desbetreffende personen een korte biografie toegevoegd.

De datering der kistjes

Van de acht koperen kistjes hebben er zeven opschriften, waaruit blijkt voor wie zij destijds bestemd zijn geweest. Het gaat om personen die Nienoord hebben bewoond of ermee te maken hebben gehad.

Het achtste kistje bevat geen opschrift, maar in 1814 was er een zilveren plaatje op bevestigd waaruit blijkt dat het voor de resten van Philipp Wilhelm von In- und Kniphausen en zijn vrouw Magdalena van Nassau-Siegen was bedoeld. Dit

2 De grafkisten, zoals ze op 9 december 1985 in de grafkelder werden aangetroffen.

plaatje, eveneens door Pathuis beschreven, is niet teruggevonden³.

Gezien hun formaat kunnen de koperen grafkistjes niet de oorspronkelijke lijk-kisten zijn geweest. Bovendien werden in twee ervan de overblijfselen van telkens twee personen geborgen. De meest recente sterfdatum die wordt vermeld is 1665 en dat is dan de *theoretisch* vroegste ontstaansdatum. Theoretisch, want de kistjes kunnen slechts beenderen hebben bevat, die sedertdien letterlijk tot stof zijn vergaan.

Het lijkt logisch dat de grafkelder tegelijk met het beroemde grafmonument van Rombout Verhulst is aangelegd, dat in 1669 gereed kwam. De eerste die in de kelder werd bijgezet moet dan Carel Hieronymus van In- en Kniphuisen († 1664), de eerste man van Anna van Ewsum, zijn geweest. Toen zullen de koperen kistjes daar echter nog niet zijn geplaatst, want destijds kan noch het lijk van de in 1665 gestorven Margaretha Beata Frydag van Gødens – een volwassen persoon –, noch haar kist reeds zover vergaan zijn geweest dat slechts beenderen restten⁴.

Afgaande op de makelij en het lettertype moeten de kistjes allemaal tegelijkertijd zijn vervaardigd. Het ontstaan ervan zou ik daarom in het vierde kwart van de zeventiende eeuw willen plaatsen, wat ook

1 De gerestaureerde grafkisten, opgesteld op het koor van de kerk van Midwolde; links het gestoelte van de Van In- en Kniphuisens, op de achtergrond het praalgraf voor Carel Hieronymus van In- en Kniphuisen. Foto 30 september 1994.

1 Zie A. Pathuis, *Groninger Gedenkwaardigheden. Teksten, wapens en huismerken van 1298-1814* (Assen/Amsterdam, 1977) nrs 2724-2731.

2 Rijksarchief in Groningen, Familiearchief Gruys 544, "kopie" van de opschriften der kisten, opgemaakt op 17 februari 1814 ter gelegenheid van een reparatie van de grafkelder. Transcripten van latere datum zijn niet beter. Zo gaf J. Sijbolts in zijn *Midwolde bij Leek in Vredewold* (z.p., z.j. = 1953) 20-21, de teksten, zich basierend op zijn aanschouwingen gedurende de restauratie van 1911-1912. De opschriften op twee kistjes waren geheel, op één kistje gedeeltelijk onleesbaar geworden, zo deelt hij mee. Maar van de andere is er niet één correct.

3 Zie afschrift in Gruys 544; voorts Pathuis, *Gedenkwaardigheden*, nr 2732.

4 Vgl. Pathuis, *Gedenkwaardigheden*, nrs 3494, 3495: het gebeente van Eilco Clant van Stedum en zijn vrouw Willem Hinckart werd in 1652, resp. 38 en 28 jaar na hun dood verzameld.

3 De vondst van de pruik in de kist voor Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen op 9 december 1985.

in overeenstemming lijkt met de gebezigde taalvorm. Deze veronderstelling wint aan waarschijnlijkheid doordat Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen op het kistje voor zijn vader en stiefmoeder (zie bijlage 1) als graaf wordt vermeld en dat is hij pas in 1694 geworden⁵.

Vóór 1669 moeten de overledenen voor wie later de koperen kistjes werden gemaakt, op het koor van de kerk of elders begraven zijn geweest. Wellicht ook zijn de oudere, toen nog gave houten kisten tijdelijk in de kelder geplaatst, totdat ze uit elkaar vielen, waarna men de beenderen heeft verzameld en in koperen kistjes gedaan. Een zodanige gang van zaken was niet ongebruikelijk⁶.

's Graven pruik

Behalve de koperen doodkistjes hebben in de grafkelder, die uit twee gemetselde en gewitte tongewelven bestaat, nog andere, grote houten kisten gestaan. De meeste daarvan zijn vervallen en vergaan. Van de inhoud is een grote hoeveelheid beenderen en schedels overgebleven. Tenminste twee houten lijkkasten stonden in een koperen buitenkist; op een daarvan zijn langs de randen nog nageltjes aanwezig, die erop duiden dat deze kist eens met een – vermoedelijk zwarte – stof bekleed moet zijn geweest. Eén buitenkist is thans leeg; de andere bevat de

4 Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen. Gravure van onbekende herkomst, in het bezit van de auteur.

resten van een houten binnenkist, die waarschijnlijk de overblijfselen van Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen, de tweede echtgenoot van Anna van Ewsum, bevat. Van het lichaam is niets terug te vinden; slechts een rode krulpruik, zoals in de tweede helft van de zeventiende eeuw in de mode was, ligt aan het hoofdeinde. Met een dergelijke allongepruik is Georg Wilhelm ook afgebeeld⁷.

Op de wanden van de grafkelder zijn twee ovale zilveren schildjes opgehangen, die oorspronkelijk op een van de kisten voor Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen bevestigd moeten zijn geweest. De tekst van de ene wordt in bijlage 2 besproken. Op het andere schild is zijn wapen afgebeeld, gedekt met een gravenkroon. De streng-gereformeerde Georg Wilhelm voerde de wapenspreuk *Deus providebit*, God zal voorzien. Wapen en spreuk komen ook voor op de deksteen van de huidige toegang tot de grafkelder⁸. Ook in het afschrift van de teksten op de koperen kistjes uit 1814 komt deze spreuk met daarnaast de tekst van Jesaja 57:2 voor⁹.

Biografische aantekeningen

- 1 **Beetke van Rasquert**, * ca 1475, † 14.5.1554, dochter van Azego, hooideeling te Rasquert en Bywe in den Ham. Tr. 1502 Wigbold (I) van Ewsum, hoofdtegel te Middelstum (ca 1475-1528), zoon van Onno en Gela Manninga. Zij stichtten Nienoord omstreeks 1524¹⁰.
- 2 **Geertruid van Wilich**, * ca 1529, † 1570, dochter van Henrich von Wilich, heer van Rosaw, drost van Isselburg (hertogdom Kleef) en Hetter, en van Anna van Pallandt van Zelhem¹¹. Tr. 1554 Wigbold (II) van Ewsum (1521-30.1.1584), heer van Nienoord. Hij werd bekend vanwege zijn groot-scheepse verveningen in Vredewold en als aanvoerder der Staatsen in de Ommelanden na 1580¹².
- 3 **Sibilla van Ewsum**, * na 1600, † 1636. Zij moet de dochter van Caspar van Ewsum (zie 4) en Anna van der Does zijn geweest¹³. Blijkens de aanduiding "dochter" was zij ongehuwd.
- 4 **Caspar van Ewsum**, heer van Nienoord en Noordwijk¹⁴, * 1564, † 23.5.1639. Tr. 1600 Anna van der Does (* 1572, † vóór 1639), dochter van Jan van der Does (Douza) van Noordwijk en Elisabeth van Zuylen

5 Beetke van Rasquert, afgebeeld op een in december 1993 in Parijs ontdekt portret.

5 W. J. Formsa; R. A. Luitjens-Dijkveld Stol en A. Pathuis, *De Ommelandse Borgen en Steenhuizen* (Assen/Maastricht, 1973) 280.

6 Vgl. Rijksarchief in Groningen, Huisarchief Farmsum 330, bestek voor het maken van een grafkelder in de kerk van Wittewierum, ca 1770: de aannemer zal de kisten van de leden der familie Rengers die hij in de grond tegenkomt laten staan tot de kelder gereed is. Losse beenderen van leden der familie Rengers moet hij in een kistje verzamelen en in de kelder weer begraven. Zie voorts Pathuis, *Gedenkwaardigheden*, nrs 3494, 3495.

7 Zie het schilderij, aanwezig op het Slot Gödens, afgebeeld bij W. Ordemann, *Herrlichkeiten. Historische Profile und Prozesse der Knyphauser * Aldenburger * Bentincks* (Oldenburg, 1982) tegenover p. 25.

8 Vgl. Pathuis, *Gedenkwaardigheden*, nr 2733.

9 Gruys 544, afschrift: *Dominus providebit*. Hij zal ingaan in de vrede. Zij zullen rusten op hare slaapsteden, een ijegelijk die in zijn oprechtigheid gewandeld heeft.

10 M. Hartgerink-Koomans, *Het geslacht Ewsum. Geschiedenis van een jonkersfamilie uit de Ommelanden in de 15e en 16e eeuw* (Groningen/Batavia, 1938), in het bijzonder hoofdstuk iv. Zie ook: L. Ast-Boiten, 'Het portret van Beetke van Raskwerd', *Stad en Lande. Cultuurhistorisch tijdschrift voor Groningen*, III (1994) 2-7.

11 Rijksarchief in Groningen, Genealogische verzameling 42 (Ewsum).

12 Hartgerink-Koomans, *Ewsum*, hoofdstuk ix.

13 Gruys 544, genealogische aantekeningen: hier worden een zoon Willem (zie 5) en een niet nader genoemde dochter vermeld.

14 Zie: H. F. K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* ('s-Gravenhage, 1984) 115.

van de Haer. Caspar van Ewsum was aanvankelijk militair, van 1599-1639 drost van Drenthe¹⁵.

- 5 **Willem van Ewsum**, heer van Nienoord, * na 1600, † 7.6.1643. Zoon van Caspar (zie 4) en Anna van der Does. Tr. 1638 Margaretha Beata Frydag van Gödens (zie 7).
- 6 **Elisabeth van Haren**, * ca 1590, † 29.9.1645. Dochter van Herbert, heer van Hoepen en Margaretha Schade. Tr. 1615 Haro Frydag, heer van Gödens, * 12.1.1578, † 15.1.1637, weduwnaar van Catharina von In- und Knyphausen. Een broer van Catharina was Philipp Wilhelm von In- und Knyphausen. Hij was de vader van Georg Wilhelm, die met Anna van Ewsum trouwde (zie 10)¹⁶.
- 7 **Margaretha Beata Frydag**, * 19.6.1621, † 12.4.1665. Dochter van Haro, heer van Gödens en Elisabeth van Haren (zie 6). Tr. 1. 1638 Willem van Ewsum (zie 5); 2. 1645 Rudolph Wilhelm von In- und Knyphausen (1620-1666), heer van Lütetsburg. Zoon van Enno Wilhelm, heer van Lütetsburg en Upleward, en Anna Maria von Amelunxen. Rudolph Wilhelm was een oudere broer van Carel Hieronymus van In- en Kniphuisen, de eerste man van Anna van Ewsum (zie 11)¹⁷.
- 8 **Wilhelm van In- en Kniphuisen**, * dec. 1646, † 23.6.1654. Zoon van Ru-

dolph Wilhelm en Margaretha Beata Frydag (zie 7). Broer van Haro Caspar, later heer van Ulrum¹⁸.

- 9 **Hima Margaretha van In- en Kniphuisen**, * na 1657, † 13.6.1665. Het moet hier gaan om een van de zeven kinderen van Anna van Ewsum en Carel Hieronymus van In- en Kniphuisen, die allen jong stierven (zie ook 11)¹⁹. De naam Hima kan hierop trouwens ook duiden: Hyma Manninga was de grootmoeder van Carel Hieronymus en Rudolph Wilhelm van In- en Kniphuisen. Een dochttertje van de laatste en Margaretha Beata Frydag kan het niet zijn geweest, daar zij slechts drie kinderen hadden: Haro Caspar, Wilhelm (zie 8) en een dochter Maria Elisabeth, die later met Timan van Lintelo trouwde²⁰.
- 10 **Philipp Wilhelm von In- und Knyphausen**, * 1591, † 5.3.1652. Zoon van Iko en Oriana van Elteren en Vogelzang. Philipp Wilhelm was heer van Knyphausen in Jeverland dat hij in 1624 aan Anton Günther van Oldenburg moest afstaan²¹. Tr. 1. Catharina Wersabe; 2. Anna Elisabeth, dochter van Georg Graaf van Wurbna en Freudenthal in Bohemen en van Elisabeth von Eitzing, wed. Baron von Conaritz; 3. Magdalena (+ 21.7.1661), dochter van Johan Graaf van Nassau-Siegen en Magdalena van Waldeck²².

- 11 **Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen**, * 13.11.1635, † 5.9.1709, zoon van Philipp Wilhelm en Anna Elisabeth von Wurbna-Freudenthal (zie 10). Heer van Elteren en Vogelzang ('s Herenelder in het Sticht Luik, thans Belgisch-Limburg), erfelijk bestuurder van Bastenaken in het hertogdom Luxemburg. Tr. 1665 Anna van Ewsum, * 1640, † 6.11.1714, wed. (huwelijk 1657) van Carel Hieronymus van In- en Kniphuisen (* 28.10.1632, + 31.7.1664). Zoon van Enno Wilhelm en Anna Maria van Amelunxen (zie ook 7). Carel Hieronymus en Georg Wilhelm waren achterneven.

Over de schrijver

Dr. H. Feenstra, Torenweg 29, 9989 BD Warffum, promoveerde in 1981 op het proefschrift *De bloeitijd en het verval van de Ommelander adel (1600-1800)*. Hij is free lance-historicus en houdt zich vooral met de cultuurgeschiedenis van Noord-oost-Nederland en Noordwest-Duitsland bezig.

Verantwoording illustraties

Roelof Feringa, Tolbert: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

Hidde Feenstra, Warffum: 4.

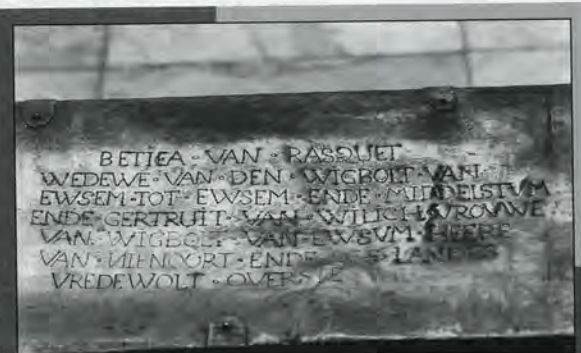
John Stoel, Haren: 5.

Bijlage 1

BETICA²³ VAN RASQUET WEDEWE VAN DEN [heer] WIGBOLT VAN EWSEM TOT EWSEM ENDE MIDDELSTUM ENDE GERTRUIT VAN WILICH VROUWE VAN WIGBOLT VAN EWSUM HEERE VAN NIENOORT ENDE DES LANDES VREDEWOLT OVERSTE

Links de tekst zoals die werkelijk op de koperen doodkistjes voorkomt, rechts die volgens het afschrift dat hiervan in 1814 werd gemaakt (Archief Gruys 544).

Beata van Rasquet weduwe van Wigbolt van Ewsem tot Ewsem ende Middelstum ende Geertruit van Wilich vrouwe van Wigbolt van Ewsem heere van Nienoord ende des landes Vredewold overste

6 De kist voor Beetke van Rasquert en Geertruid van Wilich

15 Hartgerink-Koomans, *Ewsum*, 332, 334, 341. Anna van der Does is afgebeeld bij Van Nierop, *Ridders*, 56-57. In 1601 trouwde Anna van Ewsum, de zuster van Caspar, met Steven van der Does, de broer van zijn vrouw.

16 Naar gegevens, verstrekt door mevrouw I. Ramm in Aurich op grond van de genealogische collectie in het Huisarchief Lütetsburg. Catharina van Knyphausen was de dochter van Ico, hoofddeling te Innhausen en Knyphausen en Oriana van Elteren.

17 Gegevens van I. Ramm, als voren; voorts W. J. J. C. Bijleveld, 'Het geslacht von Innhausen und Knyphausen in de Nederlanden 1645-1884', *Groningsche Volksalmanak* 1935, 132-158, hier 139.

18 Gruys 544, Geslagregister der familie In- en Kniphuisen. Geslagregister der familie Manninga.

19 Zie Bijleveld, 'Innhausen', 139. Twee genealogische hss. in Gruys 544 hebben ditzelfde gegeven. Uit het tweede huwelijk van Anna van Ewsum met Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen kwam slechts een zoon Carel Ferdinand voort.

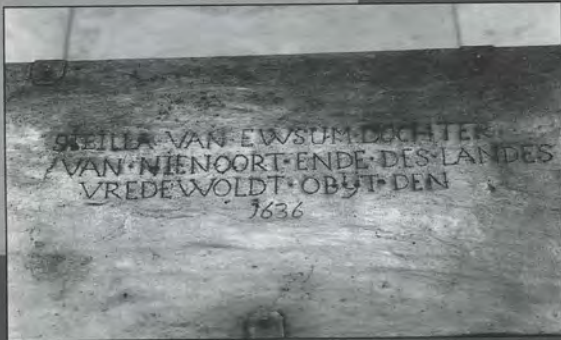
20 Gruys 544, Geslagregister. Timan van Lintelo en Maria Elisabeth van In- en Kniphuisen waren de ouders van Everhard Frederik van Lintelo, heer van Stedum (vgl. Pathuis, *Gedenkwaardigheden*, nr 3493).

21 Ordemann, *Herrlichkeiten*, 141.

22 Gegevens van I. Ramm, als voren.

23 Verbeterd uit BETIEA.

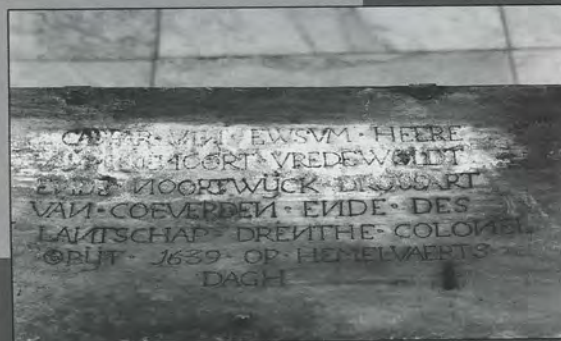

7 De kist voor Sibilla van Ewsum

SIBILLA VAN EWSUM DOCHTER VAN NIEN-
OORT ENDE DES LANDES VREDEWOLDT
OBIJT DEN...1636

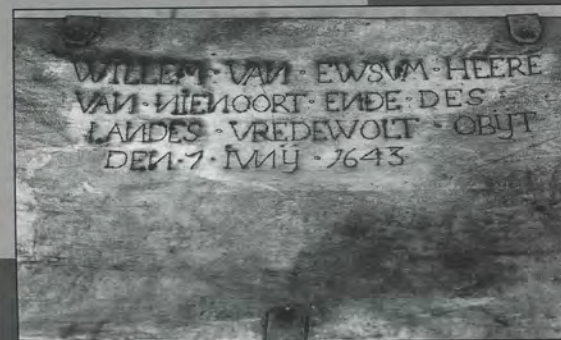
Sibilla van Ewsum dochter van Nienoord
ende des landes Vredewold obijt 1636

8 De kist voor Caspar van Ewsum

CASPAR VAN EWSUM HEERE VAN NIEN-
OORT VREDEWOLDT ENDE NOORTWIJCK
DROSSART VAN COEVERDEN ENDE DES
LANTSCHAP DRENTHE COLONEL OBIJT
1639 OP HEMELVAERTSDAGH

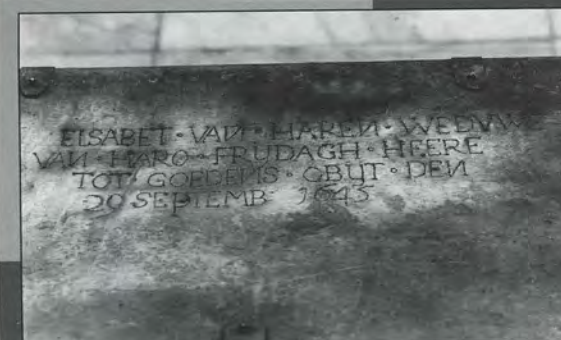
Casper van Ewsum heere van Nienoord
Vredewold ende Noorwijk drossart van
Couverden ende des Landschap Drenthe
collonel obijt 1639 op Hemelvaats dag

9 De kist voor Willem van Ewsum

WILLEM VAN EWSUM HEERE VAN NIEN-
OORT ENDE DES LANDES VREDEWOLT
OBIJT DEN 7 IVNIJ 1643

Willem van Ewsum heer van Nienoord
ende des landes Vredewold obijt den 7
junij 1645

10 De kist voor Elisabeth van Haren

ELISABET VAN HAREN WEDVWE VAN HARO
FRIJDAGH HEERE TOT GOEDENS OBIJT DEN
29 SEPTEMB[er] 1645

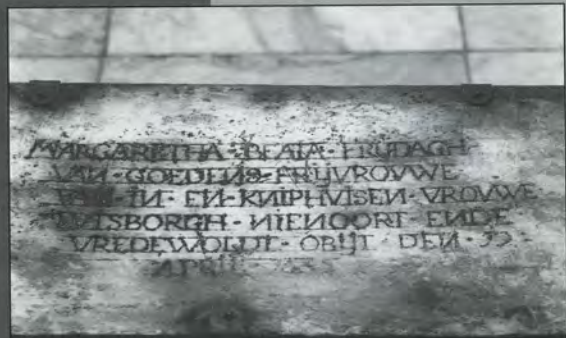
Elisabet van Haren weduwe van Haro
Frijdach heere tot Goedens obijt den 29
september 1645

- 24 Daarnaast in Gruys 544 nog de tekst: Margaretha van Frijdach van Goedens vrouw van In- en Kniphuisen, vrouwe van Lutsborch, Nienoord ende Vredewold. Obijt 12 april 1535 (jaartal met potlood verbeterd in 1665).
- 25 Vertaling: Georg Wilhelm Graaf van Inhausen en Kniphausen heeft uit piëteit voor zijn ouders op zijn bevel de omhulsels van Philipp Wilhelm, vanwege het Heilige Roomse Rijk Vrijheer van Inhausen en Kniphausen, Elteren en Vogelzang, erfelijk bestuurder van Bastenaken, en (die) van zijn echtgenote Magdalena geboren Gravin van Nassau-Siegen, van Bremen hierheen laten brengen.
In de corrupt weergegeven Latijnse tekst (Gruys 544) moet men 'exuviae' als exuvias, 'oppide' als oppidi, 'erga' als ergo en 'comis' als comes lezen.
- 26 Urna, lett. kruik, urn, vat. 'Urna' is hier wellicht de letterlijke vertaling van het woord dood(en)vat, dat in de zeventiende en achttiende eeuw soms voor lijkst werd gebruikt.

MARGARETHA BEATA FRIJDAGH VAN
GOEDENS FRIJVROVWE VAN IN EN
KNIPHUISEN VROVWE [van] LVTSBORGH
NIENOORT ENDE VREDEWOLDT OBJIT DEN
12 APRIL 1665

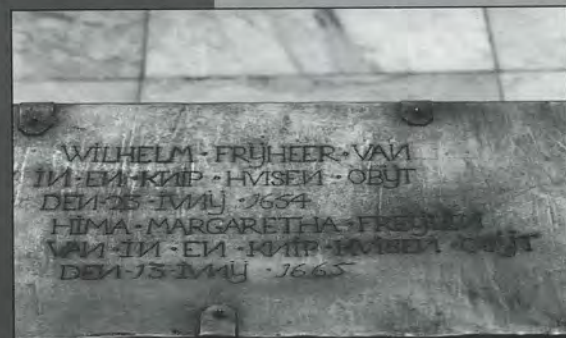
Margareta van Frijtach van Goedens
vrijvrouw van In- en Kniphuisen vrouw
van Lutsburgh, Nienoort en Vredewold
objit den 12 april 1665²⁴

11 De kist voor Margaretha Beata Frydag

WILHELM FRIJHEER VAN IN EN KNIP
HUISEN OBJIT DEN 23 IVNIJ 1654
HIMA MARGARETHA FREIJLIN VAN IN EN
KNIP HUISEN OBJIT DEN 13 IVNIJ 1665

Wilhelm vrijheer van In- en Kniphuisen
objit den 23 junij 1654
Hima Margaretha Freijlin van In- en
Kniphuisen objit den 13 junij 1665

12 De kist voor Wilhelm van In- en Kniphuisen en
Hima Margaretha van In- en Kniphuisen

Een kistje zonder opschrift, waarop vol-
gens het afschrift in Gruys 544 een zilve-
ren plaatje bevestigd was met de neven-
staande tekst:

Exuviae[!] Philippi Wilhelmi S[ancti]
R[omani] I[mperii] Lib[eri] Baronis In-
haus[a]e et Kniphaus[a]e, Elteren et
Vogelzang, Praefecti hereditarii oppide[!]
Bastonagi ejusque conjugis Magdalenae
natae Comitissae Nassoviae Sigensis
pietatis erga[!] parentibus ductu Brema
hic transferri curavit Georgius Wilhelmus
Comis[!] ab Inh[ausen] et Kniphausen²⁵

Bijlage 2

Tekstplaatje in de grafkelder dat bij de kisten voor Georg Wilhelm van In- en Kniphuisen
behoort, met daarnaast de vertaling

d[eo] o[ptimo] m[aximo] s[anctissimo]

MORTALES EXUVIAS GEORGII WILHELMI
s[ancti] r[omani] i[mperii] COMITIS IN-
HUSÆ ET KNIPHUSÆ DOMINI NIENORTÆ
ET TERRITORII VREDEWOLDIÆ CONTINET
HÆC URNA

NATUS ALTENACHII XIX KALEND[as] DE-
CEMB[ris] AN[no] SAL[vatoris] MDCXXXV
DECESSIT NIENORTÆ M(EN)SIS NONIS SEP-
TEMB[ris] AN[no] SAL[vatoris] MDCCIX

Aan de algoede, allerhoogste, allerheilig-
ste God!

Deze kist²⁶ bevat het sterfelijk omhulsel
van Georg Wilhelm, vanwege het Heilige
Roomse Rijk Graaf van In- en Kniphui-
sen, heer van Nienoord en het land Vre-
dewold.

Geboren te Altenach op 13 november van
het jaar onzes Verlossers 1635, overleden
op Nienoord, de 5e van de maand sep-
tember in het jaar onzes Verlossers 1709.

13 De twee zilveren schildjes, oorspronkelijk
op een van de kisten voor Georg Wilhelm van
In- en Kniphuisen bevestigd, nu op de achter-
wand van de grafkelder aangebracht.